Elemente de sorginte biblică în *Povestea lui Harap-Alb* de Ion Creangă

Ioan MILICĂ

The paper examines the Biblical correspondences displayed by Ion Creangă's ***The Tale of Harap-Alb****, in order to argue that some style markers traditionally considered as illustrations of orality are, in fact, instantiations of intertextuality. The stylistic analysis of Creangă's tales by means of close reading unveils the humorous use of various compositional patterns either of Biblical or of ecclesiastical origin. At the same time, our approach advocates the study of literature in the light of comparative philology and text linguistics, in order to gain a better understanding of the expressive intricacies hidden in the fabric of the literary works.*

Keywords: The Bible, proverbs, Romanian literature, Ion Creangă, fairy tales

Studiul stilistic al operei lui Ion Creangă[1] s-a bucurat de interes din partea lingviștilor. În raport cu studiile de istorie și critică literară, cercetările cu profil lingvistic nu și-au asumat sarcini de lucru tot atît de ambițioase ca țelul de a arăta că opera lui Creangă face parte dintr-o genealogie literară nobilă, reprezentată de scriitori precum La Fontaine, François Rabelais, Laurence Sterne, Anatole France, Miguel de Cervantes, Geoffrey Chaucer sau Mark Twain. În schimb, a fost intens dezbătută una din dominantele expresive ale creației lui Creangă, și anume oralitatea. Pe urmele lui A. Philippide, savantul care descoperea în scrierile lui Creangă specificul vorbirii populare, G. Ibrăileanu considera că „limba perfect românească" a admirabilului prozator humulestean este expresia artistică a geniului popular, iar Iorgu Iordan demonstra că oralitatea este miezul stilistic al operei în care geniul limbii române populare și cel al scriitorului humulestean se contopesc.

Pe de altă parte, Tudor Vianu a arătat că folosirea în scop artistic a resurselor limbii face ca opera literară să fie oglinda estetică a oralității originare pe care scriitorul humulestean o restaurează. Ca și G. Călinescu, criticul care afirma că arta lui Creangă e de comediograf, deoarece scriitorul pune în scenă un spectacol al universului țărănesc, Tudor Vianu a acordat importanță prefacerii limbii populare în cod estetic. Oralitatea nu mai este interpretată ca trăsătură stilistică manifestată printr-un ansamblu de fapte lingvistice, ci ca fel de a fi al textului literar.

[1] Acest articol pune în evidență rezultatele parțiale ale unei cercetări întreprinse asupra operei lui Creangă cu privire la uzul elementelor paremiologice în poveștile autorului humulestean. Materialul discutat aici urmează a fi inclus în lucrări de mai mare întindere.

BDD-A26434 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.106 (2026-02-01 06:51:48 UTC)

Argumentele avansate în studiile de stilistică dedicate operei lui Creangă pot fi corelate cu cercetările de poetică folclorică pentru a observa că oralitatea - înțeleasă fie ca dominantă expresivă, fie ca oglindă estetică a universului țărănesc - are ca temei legătura strînsă și evidentă dintre literatura scriitorului humuleștean și tezaurul folcloric din care aceasta a înflorit. Știm, de pildă, că Ion Creangă a înnobilat literar stilul poveștilor populare și a lansat, printre culegătorii de folclor de la finele secolului al XIX-lea și începutul veacului al XX-lea, moda stilului didactic în „reproducerea" narațiunii populare. Totuși, chestiunea modelelor textuale și cea a tradițiilor discursive care au influențat creația literară a scriitorului humuleștean rămîne deschisă, în condițiile în care cititorul atent descoperă că, pe lîngă bogatul izvor folcloric, se pot identifica cel puțin două importante filoane livrești, literatura didactică și cărțile bisericești. În literatura lui Creangă pot fi întîlnite destule fapte de limbă și structuri compoziționale care par mai degrabă preluate din cărțile de uz școlar ori din cărțile Bibliei decît din vorbirea țărănească vie, spontană, naturală. Ar fi, deci, interesant să observăm cum se creează, prin resurse intertextuale, iluzia de vorbă moștenită din moși strămoși.

Basmul *Povestea lui Harap-Alb* cuprinde un repertoriu interesant de inserturi textuale de sorginte biblică și bisericească. Astfel, cînd fiul cel mare al craiului se întoarce acasă rușinat după confruntarea cu ursul ivit pe nepusă masă de sub pod, voinicul îi mărturisește tatălui „că am găsit cu cale să mă întorc la d-ta acasă decît să fiu prada fiarelor sălbatice. Și de-acum înainte, ducă-se, din partea mea, cine știe, că mie unui nu-mi trebuie nici împărăție nici nimic; doar n-am trăi cît lumea, *ca să moștenesc pămîntul*". Un discret decupaj din Predica de pe Munte, „Fericiți cei blînzi, că aceia vor moșteni pămîntul" (Mt 5:5), constituie, în basm, argumentul prin care sensibilul flăcău justifică renunțarea la povara lumească a probei inițiatice.

În același text, sfînta Duminică vorbește în stil gnomic și topește retorica de amvon în formele limbii țărănești. Într-un prim dialog purtat cu Harap-Alb, personajul îi dezvăluie fiului de crai că ea are puterea profetică de a cunoaște viitorul:

„Hei, luminate crăișor! *Cel-de-sus varsă darul său și peste cei neputincioși*; se vede că așa place sfinției-sale. Nu căuta că mă vezi gîrbovă și stremuțuroasă, dar, *prin puterea ce-mi este dată*, știu dinainte ceea ce au de gînd să izvodească puternicii pămîntului și adeseori rîd cu hohot de nepriceperea și slăbiciunea lor. Așa-i că nu-ți vine a crede, dar să te ferească Dumnezeu de ispită! Căci *multe au văzut ochii mei* de-atîta amar de veacuri cîte port pe umerele acestea." (Creangă, 1970, I, p. 81-82).

Pe de o parte, sfînta Duminică subliniază, precum psalmistul David (Ps 6:2), că Dumnezeu e milostiv cu neputințele omului. Pe de altă parte, promisiunea revărsării darurilor lui Dumnezeu asupra celor neputincioși se află în miezul învățăturilor evanghelice (Mt 10:8) și apostolice (1 Co 7:7). Acestor aluzii psalmice și evanghelice, cărora trebuie să le adăugăm și concordanțele biblice referitoare la destinul mesianic al lui Iisus (Mt 21:23; Mc 11:28) sau la puterea

BDD-A26434 © 2016 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.106 (2026-02-01 06:51:48 UTC)

mîntuitoare dată apostolilor (2 Co 13:10), le putem adăuga trimiterea la pildele lui Isus Sirah (16:6): „Multe ca acestea am văzut cu ochii mei și mai tari decît acestea a auzit urechea mea”.

Într-un alt fragment, sf. Duminică exprimă în chip fatalist o viziune clasică asupra lumii. Omul nu poate face nimic pentru a-și schimba soarta, așa că mai bine ar face să se împace cu propriul destin: „Zică cine-a zice și cum a vrè să zică, dar cînd este să dai peste păcat, dacă-i înainte te silești să-l ajungi, iar dacă-i în urmă, stai și-l aștepți. Mă rog, ce mai la deal la vale? Așa e lumea asta, și de-ai face, ce-ai face, rămîne cum este ea, nu poți s-o întorci, măcar să te pui în ruptul capului. Vorba ceea: zi-i lume și te mîntuie. Dar ia să lăsăm toate la o parte, și pînă la una la alta, hai să vedem ce-i de făcut cu cerbul, că spînul te-a fi așteptînd cu nerăbdare. Și dă! Stăpîn nu-i? trebuie să-l asculți. „Vorba ceea: leagă calul unde zice stăpînul”. (Creangă, 1970, I, p. 99).

Mica predică despre neputința de a schimba lumea oamenilor are ca nucleu o temă din Pateric și e menită să-l pregătească pe fiul de împărat pentru momentul în care va urca pe tron. Un conducător bun trebuie să fie înțelept, drept, curajos și milostiv pentru că dobîndește, prin educație și experiență, o bună înțelegere a mersului lumii și a sufletului omenesc. Această filozofie constituie un loc comun în cărțile medievale de învățătură morală, dar Creangă îmbracă ideea în haina stilistică a limbajului popular.

În ciuda repetatelor prevestiri că va ajunge împărat, Harap-Alb se tot tînguie de greutatea încercărilor la care este supus, iar lamentările sale atrag fie „dojana” [2] părintească a sfintei, fie apelul la cuvîntul înțelept al Scripturii, întrețesut cu cel de învățătură duhovnicească: „- Cîte a dat Dumnezeu, Harap-Alb, zise sfînta Duminică; așa a trebuit să se întîmple, și n-ai cui bănui: *pentru că nu-i după cum gîndește omul, ci-i după cum vrè Domnul*. Cînd vei ajunge și tu odată mare și tare, îi căuta să judeci lucrurile de-a fir-a-păr și vei crede celor asupriți și necăjiți, pentru că știi acum ce e necazul.” (Creangă, 1970, I, p. 99).

Ceea ce, la prima vedere, ne apare ca element sapențial popular - *Nu-i după cum gîndește omul, ci-i după cum vrea Domnul* - este, după cum explică paremiologul american Archer Taylor (1962: 55), folclorizarea unui pasaj[3] dintr-o faimoasă lucrare medievală, *Imitatio Christi* (ed. rom. *Urmarea lui Hristos/ Imitațiunea lui Cristos*: I,19,2), operă a teologului german Toma de Kempis. Nu este lipsit de interes să adăugăm că un prototip al proverbului răspîndit astăzi în multe limbi europene e de aflat în pildele regelui Solomon (Pr 16:9).

Ca și sf. Duminică, calul năzdrăvan al eroului îl povățuiește pe Harap-Alb să fie răbdător și să aibă încredere în puterea lui Dumnezeu: „Zi și d-ta că ai avut să tragi un păcat strămoșesc. Vorba ceea: „*Părinții mănîncă aguridă și fiilor li se strepezesc dinții*”. Hai, nu mai sta pe gînduri; încalecă pe mine și *pune-ți nădejdea*

---

[2] „-Vai de mine și de mine, Harap-Alb, zise sfînta Duminică, parcă nu te-aș fi crezut așa slab de înger, dar, după cît văd, ești mai fricos decît o femeie! Hai, nu mai sta ca o găină plouată! rămîi la mine în astă-noapte și ț-oiu da eu vrun ajutor” (Creangă, 1970, I, p. 98).

[3] În latină: *nam homo proponit, sed Deus disponit*.

BDD-A26434 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.106 (2026-02-01 06:51:48 UTC)

în Dumnezeu că mare e puterea lui; nu ne-a lăsa el să suferim îndelung. Cum vrei. „Ce-i e scris omului în frunte-i e pus.” Doar’ mare-i Cel-de-sus! S-or sfîrși ele și aceste de la o vreme.” (Creangă, 1970, I, 97).

Dincolo de invocarea unui vechi proverb iudaic conservat în Biblie și naturalizat, mai apoi, în folclorul multor culturi creștine, *Părinții mănîncă aguridă iar fiilor li se strepezesc dinții* (Ier 31:29-30; Iez 18:2), acest fragment ca de predică atrage atenția prin ecourile sale psalmice, îndeosebi Ps 17, cîntat în timpul liturghiei, înainte de rostirea Crezului, și Ps 61. De altfel, credința în mărirea și dreptatea lui Dumnezeu este ocazional exprimată și în proverbele solomonice (Pr 3:5; Pr 14:27), însă tehnica de compoziție e, în acest caz, specifică omiliilor. Impresia de veche înțelepciune populară e intensificată mai cu seamă prin cumulul de elemente de discurs repetat, mecanism retoric de amplificare prin care învățătura biblică și cea omiletică se împletesc cu zicala din popor (*Ce ți-e scris, în frunte ți-e pus*).

În unele contexte, prelucrarea filonului biblic se realizează în cheie parodică. De pildă, unele din ajutoarele lui Harap-Alb vorbesc cu subînțeles, aidoma elevilor din școlile de catiheți. Trecuți de proba cuptorului de aramă, Harap-Alb și ai săi se îndeamnă la ospăț pe socoteala împăratului Roș, un om, de altfel, vestit pentru cruzimea și răutatea sa, preaslăvind în stil bisericesc „ospitalitatea” conducătorului. Tonul este dat de Gerilă, care, chiar înainte de intrarea în casa de aramă, își avertizează tovarășii că „Doar unui-i împăratul Roș, vestit prin meleagurile aceste pentru bunătatea lui cea nepomenită și milostivirea lui cea neauzită” (Creangă, 1970, I, 113).

În absența unui cadru adecvat de referință interpretativă, expresivitatea replicii pare a se dezvolta doar prin procedeul antifrazei. În schimb, dacă luăm în considerare atît modelul discursiv de tip evanghelic (Mc 12:32) cît și organizarea epidictică a textelor de rugăciune, se observă că portretul împăratului se încheagă prin destructurarea parodică a ceremonialului de laudă și mulțumire închinat divinității ca rugăciune[4]. Aceeași tehnică discursivă o descoperim și imediat după scena ieșirii din cuptorul prefăcut în sloi de gheață, cînd Gerilă discreditează ironic invitația la ospăț formulată de împăratul Roș, înfățișînd-o ca pe una din tainele bisericii: „Dar n-aveți știință că înălțimea-sa este *tata flămînzilor și al însetaților*? Și tocmai de asta mă bucur și eu, că de-abia m-oiu mai încălzi oleacă bînd *sîngele Domnului*” (Creangă, 1970, I, p. 117). Nuanța parodică a comicului de limbaj devine evidentă doar prin corelarea replicii lui Gerilă cu una din Fericirile enunțate în Predica de pe Munte: „Fericiți cei ce flămînzesc și însetează de dreptate, că aceia se vor sătura” (Mt 5:6), în timp ce sintagma *sîngele Domnului* ne trimite cu gîndul atît la Cina cea de Taină (Mt 26:28; Mc 14:24; Lc 22:20) cît și la rugăciunea

[4] „Ci rogu-Te, Doamne, mîntuiește-mă după mulțimea bunătății Tale, că de vei mîntui pe cel drept nu-i lucru mare, iar de vei milui pe cel curat nu-i nici o minune, că vrednici sînt ei de mila Ta; ci spre mine păcătosul să faci minuni cu mila Ta, întru aceasta să arăți iubirea Ta de oameni, pentru ca răutatea mea să nu biruiască *bunătatea și milostivirea Ta cea nespusă*, ci, precum voiești, tocmește pentru mine lucrul” (Fragment din rugăciunea Sf. Ioan Damaschin).

BDD-A26434 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.106 (2026-02-01 06:51:48 UTC)

euharistică[5] rostită de preot înainte de a-i împărtăși pe credincioși. Totodată, aluzia evocă și un uz glumeț, prezent în vorbirea oamenilor hîtri, pentru care *biserică* înseamnă 'cîrciumă', *agheazmă*, 'rachiu', iar *sîngele Domnului*, 'vin'.

Aluzia transparentă la retorica sapienţială a Vechiului Testament demonstrează nu doar că arta de a predica poate fi întrețesută în fibra epică a poveștilor, ci și că prin intermediul literaturii sînt reîmprospătate vechi teme și motive cu mare potențial educativ.

Bibliografie

*** *Biblia Ortodoxă*, program online de reliefare a concordanțelor biblice: https://www.bibliaortodoxa.ro/

Creangă, Ion, 1970, *Opere*, 2 volume, ediție de Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș, București, Editura Minerva

[5] „Cred, Doamne, şi mărturisesc că Tu eşti cu adevărat Hristos, Fiul lui Dumnezeu cel viu, Care ai venit în lume să mîntuieşti pe cei păcătoşi, dintre care cel dintîi sînt eu. Încă mai cred că acesta este Însuşi preacurat Trupul Tău şi acesta este Însuşi scump Sîngele Tău".

BDD-A26434 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.106 (2026-02-01 06:51:48 UTC)